

ASPECTE ALE LIMINALULUI ÎN ROMANUL ION DE LIVIU REBREANU

Drd. Maria BÎSCAL (OPREA)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: *Liminality is a concept used by Arnold Van Gennep in Le Rites de Passage, where the term denotes stages, life transitions, and thresholds that an individual is conditioned to surpass to achieve a fulfilled existence. The two narrative planes of the novel Ion by Liviu Rebreanu intertwine, transforming the reading into a continuous search not only for meaning but also for connections and cognitive metaphors. The liminal moment serves to intensify both conflicts and tensions, as the characters are subjected to confrontations during these transition moments. By analyzing how the author places the characters in these stages of transition, we better understand the narrative construction and the development of themes, as well as the character construction and their relationships. Ana is in a state of liminality – after marrying Ion, she belongs to neither of them, having no place in the house of the man she loves, Glanetașu, nor in her father's house. Her birth is a liminal moment, the birth of her child is a liminal moment, as is the representation of the end of the earthly life of Avrum, Dumitru Moacăș, Ana, and Ion. Life moments are liminal, but so are moments of the day – morning or evening become liminal through the profound conflicts and disturbances that arise from these temporal thresholds. This work provides an overview of the concept of "liminality," as presented in Arnold Van Gennep's work, and a classification of rites, which we consider to be applicable to the imagery in Liviu Rebreanu's novel Ion.*

Keywords: *Liminal, rit, earth, birth, death, transition*

1. Liminalitate - concept

Conceptul de „liminalitate” provine din domeniul antropologiei și se referă la starea de tranziție dintre două stări sau etape. Conceptul este aplicat în domenii, cum ar fi studiile culturale, literatură și psihologie, pentru a descrie stările și spațiile de tranziție care pot apărea în diverse contexte în viața omului. Utilitatea aplicării acestui concept în literatură este legată de o înțelegere în profunzime a sensurilor textului și evoluției personajelor. Astfel, examinând manifestările liminalității într-o creație literară, se conturează un tablou complex care permite explorarea tranzițiilor personajelor, interpretarea simbolurilor, a spațiilor liminale, precum și o analiză a limbajului și a stilului scriitorului în redarea momentelor liminale. Analizând modul în care autorul gestionează aceste momente, se poate înțelege mai bine construcția narativă și dezvoltarea temelor, și, nu în ultimul rând, interpretarea mitologică este aprofundată prin abordarea acestui aspect, liminalitatea fiind adesea asociată cu mitologia și ritualurile.

Cuvântul „liminal” provine din cuvântul latin „limen,- inis”, care înseamnă „limită”¹. Termenul cunoaște mai multe definiții. Poate fi pragul unei uși sau intrarea într-un clădire, poate însemna orice loc sau punct de intrare sau început. În

¹ https://www.academia.edu/3553346/Liminal_Time_and_Space

psihologie, termenul „limen” înseamnă punctul la care un stimul are o intensitate suficientă pentru a începe să producă un efect.

Arnold Van Gennep, personalitate importantă a etnologiei europene din prima jumătate a secolului XX, cercetează procesele individuale, cât și cele naturale, în raport cu structurile generate de un anumit mod de gândire. În contextul în care, încă din cele mai vechi timpuri, trecerile popoarelor erau marcate de pragurile dintre sacru și profan, sacrul domina și încă domină asupra profanului, fiind prezent în orice fază a vieții individului. Prezența acestuia se face simțită cu atât mai mult în momentele de criză care se manifestă și la nivelul timpului cosmic și la nivelul existenței umane, timp în care se întâmplă multe treceri firești, precum nașterea, pubertatea, căsătoria și moartea. „Nașterea, pubertatea, moartea au o dimensiune culturală, fiind marcate, în toate culturile, prin rituri sau ceremonii”².

Arnold van Gennep, a folosit termenul de *liminalitate* și a publicat în 1909 lucrarea sa *Rites de passage*, o operă care investighează conceptul de liminalitate, referindu-se la riturile din societățile mici. În studiul introductiv al cărții în ediția în limba română, ediția din 1996, se menționează de către autorul care prefațează cercetarea, o conexiune logică pe care etnologul francez o stabilește între două seturi de fapte considerate a fi din sfera naturalului - creșterea și maturizarea individului, pe de o parte, și periodicitatea fenomenelor naturale, pe de altă parte. În ambele situații, trecerile, tranzițiile erau marcate printr-o serie de ceremonii sau rituri. Tot aici, se menționează despre Victor Witter Turner, antropolog cultural britanic, cel mai bine cunoscut pentru munca sa despre simboluri, ritualuri și rituri de trecere care abordează într-o viziune diferită stadiile de „liminal” și „prag”, în contextul riturilor de trecere. Pe baza unor situații individuale, cercetătorul concluzionează că „liminalul” apare în afara „universului ordonat”³. Un spațiu liminal psihologic poate fi recunoscut ca o tranziție de viață sau o schimbare între două moduri de gândire. Ca rezultat, spun ambii experți, spațiile liminale psihologice sunt adesea denumite mai degrabă stări liminale.

Ideea pe care o susținem, în acord cu teoria riturilor de trecere a lui Gennep, este că viața socială, fiind o continuă tranziție, momentele de ruptură au rol important în consemnarea momentelor de criză, de tensiune, de schimbare prin care trece orice om, garantând concomitent însă și continuitatea vieții individului, trecând de la un stadiu la altul. Drept argumentare a teoriei lui Gennep pot fi luate în calcul abordările studiilor care accentuează funcția integratoare a riturilor de trecere, interpretate, în prezent, din perspectiva psihologiei individuale și colective.

Despre riturile de trecere a vorbit și M. Eliade în *Sacru și profan*, în care interpretează limitele, spațiile dintre spații ca praguri ce echivalează cu distanța dintre cele două moduri de existență - sacru și profan. Pragul deosebește și delimitează cele două lumi, dar, totodată, este și „locul paradoxal de comunicare dintre ele”⁴. În analiza riturilor, cercetătorul a accentuat dinamica structurii riturilor,

² Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, traducere de Vasilescu Nora, Berdan Lucia, Iași, Editura, Polirom, 1996, p. 10.

³ Arnold Van Gennep, *Op. cit.*, p. 10.

⁴ Mircea Eliade, *Sacru și profanul*, București, Editura, Humanitas, 2005, p. 22.

argumentând acest adevăr prin faptul că existența umană este constituită dintr-o succesiune de etape cu sfârșituri și începuturi identice. Valabilitatea teoriei este evidentă și prin aplicabilitatea ei la studiul vieții sociale. Astfel, viața socială, trecerea și liminalitatea sunt în raport cu niște realități non-tranziționale și non-liminale. Momente liminale pot fi momentele care marchează nașterea, maturizarea, căsătoria, îmbătrânirea, moartea, anumite probe de examinare, absolvirea unor trepte școlare, angajarea într-o instituție cu scopul de a profesa, înrolarea în armată sau în organizații sau grupări socio-profesionale, politice, sportive, celebrarea ciclurilor naturale, începuturile, sfârșiturile calendaristice, călătoriile, lumea divizată, cu granițe pentru unii bine păzite, cu puncte de control.

Van Gennep considera riturile de inițiere drept cele mai tipice rituri și care au o anumită structură, bazată pe o repartizare convențională a evenimentelor majore din viața neofitului. Astfel, un rit de inițiere se referă la inițierea tinerilor în viața adultă. Prima etapă se referă la separarea individului, a copilului de cadrul familial, ceea ce marchează și o moarte a lui ca și copil, metaforic vorbind. Cea de-a doua etapă, cuprinsă între copilărie și maturitate, e perioada când inițiatul e supus unor probe pe care, depășindu-le, demonstrează că este pregătit pentru următoarea etapă - maturitatea. Aceste etape fiind depășite, urmează încorporarea, care presupune o sărbătorire a nașterii noi a adultului și o acceptare a ființei maturizate în societate înapoi. În acest fel se produce schimbarea de statut pentru individ sau chiar pentru un grup social, precum și schimbări ce ilustrează treceri în trecerea timpului.

Autorul realizează, în funcție de momentele de mai sus, o clasificare a riturilor, printre care, menționăm: riturile preliminare sau de separare, riturile liminale sau riturile de tranziție și riturile postliminale. Riturile preliminare presupun o „moarte”⁵ metaforică, întrucât inițiatul, lasă în urmă ceva, prin ruperea cu practicile și rutinele anterioare; riturile liminale sau riturile de tranziție: cercetătorul evidențiază existența a două particularități fundamentale pentru aceste rituri, riturile desfășurându-se sub autoritatea unui maestru de ceremonii. Ritul presupune evidențierea unor modificări ale identității inițiatului. Este etapa când are loc tranziția propriu-zisă și presupune „trecerea efectivă prin pragul care marchează granița dintre două faze”⁶. Termenul „liminalitate” desemnează tocmai această trecere dintre două spații.

Riturile postliminale constituie cea de-a treia categorie de rituri despre care menționează cercetătorul, perioadă în care inițiatul este reinclus în societate cu o nouă identitate, Victor Turner a confirmat nomenclatura sa pentru „cele trei faze ale trecerii de la un statut cultural definit la altul... preliminar, liminal și postliminal”⁷.

2. Spații liminale și comportament simbolic

Spațiul liminal se referă la locul în care o persoană se află în timpul unei perioade de tranziție. Este o zonă care poate fi fizică, precum o ușă, emoțională, sau metaforică (precum o decizie). Romanul *Ion* plasează o marte parte din acțiune în

⁵ Arnold Van Gennep, *Op. cit.*, p. 25.

⁶ Arnold Van Gennep, *Op. cit.*, p. 25.

⁷ Arnold Van Gennep, *Op. cit.*, p. 22.

toposuri liminale. Personajele fie că se află, în existența lor, într-un spațiu liminal fizic, fie că râvnesc să aibă în proprietate un anume spațiu, conotat ca liminal de către narator. Altădată, deciziile care anticipează anumite întâmplări se iau pe un anume spațiu ce poate constitui un spațiu simbolic, liminal, sau chiar pătrunderea într-un astfel de spațiu devine condiție de viață în unele situații.

Este pământul lui Vasile Baci un spațiu liminal? Pământul personificat, adorat, râvnit, sărutat devine o instanță mută care schimbă crucial destinele multor personaje în roman. Pământul lui Vasile Baci este un spațiu liminal. Râvnit de Ion, apărat cu înverșunare de Vasile Baci, pământul, din momentul în care Ana devine soția lui Ion, până în momentul în care revine bisericii, există undeva în împrejurimile satului Pripas, fără a aparține cuiva, de fapt. Ambele personaje urmăresc să-l păstreze în propria-i posesiune, dar niciunul dintre ei nu îl poate avea de drept. Proprietate a lui Vasile Baci, obținut prin căsătoria cu mama Anei, pământul e râvnit de Ion al Glanetașului care este obsedat de gândul de a-l obține. Pământul determină astfel atât soarta lui Ion, cât și soarta Anei.

Momentul liminal intensifică conflictele, întrucât personajele sunt supuse confruntărilor în aceste momente de tranziție. În roman, de o importanță mare sunt atât diminețile, cât și serile, ca perioade de tranziție de la un registru temporal la altul. Sunt granițe în timp, în care personajul își cercetează profunzimea ființei sale, verbalizează scopul acțiunilor sale. Astfel, într-o dis-de-dimineată, tatăl lui Vasile se plânge preotului Belciug de isprava lui Ion, alimentând în acest fel raporturile conflictuale din lumea satului. Tot în aceeași dimineată, Zenobia, mama lui Ion, află de motivul generator al celui mai important conflict din roman – bătaia lui Ion cu George când „Lumina cenușie, tulbure privea pe ferestre... când se trezi Glanetașu”⁸. Tot în acea dimineată, se amplifică resursele interioare ale personajului principal în vederea obținerii pământului, Ion simțind cu toată ființa sa chemarea glasului pământului, trăind copleșit măreția pământului, stare pe care și-o atribuie. Pământul „sub sărutarea zorilor”⁹, „părea că simte și trăiește”¹⁰. E un moment liminal, personajul este copleșit de o stare de exaltare neobișnuită, de umilință în fața pământului, văzut ca un uriaș, ca mai apoi să exclame „ – Cât pământ, Doamne!... Iarba tăiată și udă parcă începea să se zvârcolească sub picioare... Brazda culcată îl privea neputincioasă, biruită”,¹¹ tablou care impune cititorului o relație de supunere a pământului în fața lui Ion în acest moment al acțiunii. Este momentul în care Ion se simte mai puternic decât pământul, pare că între pământ, ca entitate, și Ion, ca ființă umană se poartă o luptă, a cărui învingător, în acest moment, este Ion - „ochii i se aprinseră într-o lucire de izbândă. Se simțea atât de puternic încât să domnească peste tot cuprinsul”¹². Patima pentru pământ se intensifică și prin expunerea imediată a Anei în fața bărbatului, pe care Ion o întâmpină „la capătul dinspre cărare al locului”¹³. Tot pe acolo, la hotarul dintre locuri, deci, în spațiul liminal, după Ana,

⁸ L. Rebreanu, *Ion*, București, Editura Adevărul, Holding, 2004, p. 39.

⁹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 46.

¹⁰ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 46.

¹¹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 47.

¹² L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 39.

¹³ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 39.

va trece cealaltă ispită – Florica. Personajul se află permanent la limita liminalului – între cele două mari pasiuni – iubirea și pământul, ceea ce accentuează conflictul dintre cele două patimi care se conturează și se amplifică treptat. Personajele feminine apar ca niște proiecții ale frământărilor sale.

Viața satului e descrisă ca fiind în desfășurare într-un spațiu închis. Viața lui Ion urmează aceeași proiecție. Sub un nuc, e pus în aplicare planul de seducere al Anei, tot sub un nuc, își va găsi sfârșitul, lovit de George cu sapa. Nucul dinspre uliță e aproape de liminal: „Mai avea vreo doi pași ca să ajungă la poartă”¹⁴... Punctele de suspensie surprind speranța personajului de a fi ajuns la poartă, pentru a putea fi auzit de vreun posibil trecător. „Sub nuc însă i se întunecă iarăși tot”¹⁵... - semn că nu poate aștepta nicio salvare.

Urmărindu-și scopul, Ion o îndreaptă voit pe Ana spre zona liminalului. Acțiunile, vorbele lui Ion, reacțiile sale redau consecvența cu care acesta o izgonește îmbrâncind-o pe Ana spre spațiul liminal, liminalul dintre spațiul vieții și al morții. Femeia e supusă sistematic experimentării unor stări tensionante. În debutul acțiunii, Ana trăiește fericirea fetei îndrăgostite jucând cu Ion la horă, dar, a doua zi după eveniment însă, Ion deja o consideră „slăbuță și urâțică”¹⁶. Mai mult decât atât, Ion o condamnă la moarte ori de câte ori își amintește că, odată cu pământul, a trebuit să o ia și pe ea. Față de învățător își manifestă dezgustul vorbind despre Ana, iar vorba sa: „- Da omoară-te dracului odată, că poate așa am să scap de tine!”¹⁷, e o excludere a femeii din viața lui. Ana devine o ființă care nu-și găsește locul niciunde, nu-și găsește stabilitatea, nefiind acceptată, poate și pentru că Ana s-a născut cu prețul vieții mamei sale. E mereu în căutarea locului în această lume.

Liminalitate se referă la separare. Poate fi separarea de grup, de familie, dar chiar perioada sarcinii, cât și momentul nașterii, care presupun rupere, separare, sunt procese liminale. Ana, singurul personaj din roman căruia i se descrie detaliat existența din perioada sarcinii, perioadă în care suferința pentru Ana este un supliciu, fiind umilită de propriul tată, dar și de bărbatul căruia i se dăruise. Venirea pe lume a copilului este descrisă într-o atmosferă grea, apăsătoare: „Zăpușeala plutea în văzduh grea și sugrumătoare, ca o pâclă nevăzută. Câmpul îngălbenise sub apăsarea arșiței”¹⁸. Naratorul redă prin verbe de percepții și senzații momentul nașterii copilului: „Ana, care se zbătea și se legăna cu fața în sus, cu mâinile pe pânțele ca și cum ar fi vrut să înăbușe vâlvătaia năprasnică ce o ardea. Prin umbra subțire a mărului lumina albă pândea tremurându-și petele străvezii pe corpul chinuit al femeii”¹⁹. Albul – inocența gingașă și timidă a puiului de viață care se zbate să apară pe lume... Mai mult decât atât, senzația de durere e atât de intensă, încât este amplificată de dilatarea timpului pe care o simte lăuza: „Clipele se stingeau anevoie, precum ceasurile de groază. Căldura parcă clocotea acum în văzduh. Hotarul însă era amortit sub sărutarea pătimașă a soarelui. Prinprejur nici țipenie de om.[...]”

¹⁴ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 421.

¹⁵ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 421.

¹⁶ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 49.

¹⁷ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 338.

¹⁸ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 279.

¹⁹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 279.

Văzduhul parcă se zgudui din temelii de un urlat înfiorător urmat parcă îndată de niște țipete subțiri ca orăcăiala de broaște speriate sau ca scâncetul unui cățel strâns cu ușa. -Copilul!, zise Ion cu inima opărită, auzind glasul necunoscut care vestea intrarea unei vieți noi în lume. Suspinele Anei se molcomiră, din ce în ce mai ușurate, pe când țipetele cele noi se înteteau, se îndârjeau tot mai poruncitoare²⁰. Protagonistii romanului își doresc ca nașterea copilului în familia lui Ion să producă schimbări în viața fiecăruia - Ion să obțină o garanție a pământurilor, atâta timp cât copilul este viu, mai ales că este băiat, viitor moștenitor al proprietăților, Ana însă își dorește iubirea lui „Ionică”²¹. Niciunul dintre ei nu obține nimic.

Momentul procreării, unic în felul său, atât de important pentru o mamă este asociat de Ion cu o percepția vulgară la adresa femeii, „vine să fete pe câmp”²², care comunică despre instinctul animalic din el. Brutalitatea vorbei umilitoare la adresa femeii, clarifică percepția lui Ion asupra Anei - lipsită de empatie, de dragostea de soț. Toposul loferă semne simbolice - nașterea are loc pe hotar, sub un măr pădureț, mărul – simbol al instinctualului, al păcatului, hotarul – graniță dintre spații care provoacă schimbări în viața personajelor.

Liminalitatea este o stare de ambiguitate, un timp care permite noi începuturi și posibilități, dar și un timp în care personajul se oprește să fie cine este, dar nu este încă cine urmează să fie. Existența Anei este liminală în totalitate, ea fiind supusă, încă de la naștere, încercării continue de a trece câte un prag. Venirea pe lume a presupus o desprindere dificilă de corpul mamei, nașterea ei a însemnat moartea mamei, deci și, concomitent, suferință pentru tot restul vieții pentru Vasile Baci, întrucât el a iubit-o pe femeie mult - „Împreună cu nevasta, Vasile Baci a înmormântat o parte din sufletul său propriu. Îi slăbise pofta de muncă, parcă n- ar mai avea pentru cine să se ostenească, îi rămase o mângâiere în Ana, care semăna cu mă- sa, dar în același timp o și ura, fiindcă din pricina unui copil i s- a tras moartea femeii care- i fusese reazimul vieții”²³. Lipsită de căldura maternă, atât de necesare unei copile nu reușește să se împlinească niciodată. Imaginea ei e asociată cu cea a pământului pe care Vasile Baci nu ar vrea să îl „ciopârțească spre a potrivi zestre Anei la măritiș”²⁴, fiind singurul copil în viață al familiei. Deci, ființarea fetei în afara pământului e lipsită de interes pentru cei doi bărbați.

Moment liminal trăiește Ana când preotul încearcă să- i împace pe Ion și pe tatăl Anei, cu scopul de a obține căsătoria lui Ion cu tânăra însărcinată, timp în care „Ana tăcea mîlc și suspina ca o osândită care-și așteaptă verdictul”²⁵. Supunerea și tăcerea sunt caracteristici ale liminalului, Ana își acceptă soarta cu supunere. Altă stare de dizgrație, de dezgust manifestă Ion la propria lor nunta cu Ana, când își întreabă sinele ce s- ar întâmpla dacă ar lui pe Florica și ar „fugi amândoi în lume”²⁶ ca să scape de „pocitania”²⁷ de Ana. E momentul în care își repetă gândul că, odată

²⁰ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 279.

²¹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 265.

²² L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 279.

²³ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 51.

²⁴ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 203.

²⁵ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 203.

²⁶ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 228.

²⁷ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 228.

cu pământurile, trebuie să o ia și pe Ana. Personajul feminin are o condiție tragică, e condamnat la imposibilitatea tranzitării pragurilor vieții, spațiul al liminalului, fiind într-un zbulucium continuu.

Prin „vlea plângerii”²⁸ se înțeleg două lucruri în Ortodoxie: pământul ca ”locul de exil”²⁹ al omului care a părăsit Paradisul din cauza păcatelor sale, dar și locul în care va avea loc Judecata de Apoi, cunoscut și sub numele de ”vlea lui Iosafat”³⁰. O accepție a sintagmei e legată de milostivirea lui Dumnezeu, care i-a dăruit omului pocăința și, pentru că omul a părăsit Raiul prin păcat, i-a lăsat pământul ca pe o ”vlea a plângerii”³¹ sau o ”vlea a lacrimilor”³², unde, prin plâns și străpungerea inimii, poate să se înalțe din nou la vederea Raiului. Bărbatul fericit este cel care conștientizează păcătoșenia sa, și, luptându-se cu patimile, obține iertare și se va naște din nou în plan spiritual, restaurându-se. Calea vieții omului spre acest loc presupune cădere, apoi urcușul din ”vlea plângerii”³³ înapoi în Rai. Ion se îndepărtează cu înverșunare de natura ontologică al ființei umane, alegând să se piardă.

3. Treptele liminalului

Ceremonialul funebru presupune o trăire intensă a liminalității de către supraviețuitori. Timpul petrecut din momentul morții până la scoaterea mortului din casă constituie prima etapă a acestui proces, a doua etapă începe cu scoaterea mortului și cuprinde drumul lui spre groapă, iar a treia include depunerea în groapă și acoperirea mormântului și ospățul funerar.

Ceremonialul înmormântării e prezentat, pentru fiecare dintre cei care trec în altă formă de existență, din anumite unghiuri de vedere. Lumea satului Pripas este martoră la câteva momente tragice ale morții. Mai întâi, este redată moartea lui Avrum, care are dublă simbolistică: pe de o parte, e momentul în care Ana simte că moartea poate fi o salvare de a scăpa de calvarul vieții, fiind o stare, care Anei îi poate oferi libertatea, eliberarea din viața care o strânge continuu fără milă, precum o menghină: „Ana tremura între oișitele căruței și nu-și putea lua ochii de la Avrum nu mai văzuse niciodată un om mort atât de aproape. Nu simțea nici groază, nici milă, ci doar o dorință aprigă de a citi pe fața lui taina care o împiedica pe dânsa”³⁴. Momentul morții lui Avrum e și momentul în care este împinsă de o „mână grea aproape s-o trântescă în brațele spânzuratului”³⁵ spre Avrum spânzurat, ceea ce anticipează sfârșitul tragic al femeii. Nu este mâna grea a destinului cumva? Or, Liviu Rebreanu mărturisește credința sa în destin, de altfel.³⁶

²⁸ <https://www.teologiepentruazi.ro/2008/02/14/vlea-plangerii/>

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ Rebreanu, *Op. cit.*, p. 288.

³⁵ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 288.

³⁶ Niculae Gheran, Andrei Moldovan, *Liviu Rebreanu prin el însuși*, București, Editura Academiei Române, p. 84-85.

Moartea Anei este prevestită de o serie de momente simbolice. Dumitru Moacaș, unchiul lui Ion, cu care „se învoiau”³⁷ și care se afla în casa Glanetașului, țăran simplu, care acceptă moartea cu o oarecare seninătate „rânjind”³⁸ (morții- n.n.) la ideea că i se apropie „ceasul morții”³⁹. Pregătirile pentru moarte amintesc de ritualul omului tradițional: povestește și Anei pățania lui „pe care-i plăcea mult s-o povestească oricui îl asculta [...] râzând copilărește, parcă istorisind s-ar fi întors aieva în tinerețea-i veselă și fără griji”⁴⁰. Această stare de bucurie este ca o reîntoarcere în tinerețe, moment care precede morții. Apoi bătrânul, de parcă e conștient ce trebuie să facă, s-a ras, pregătindu-se pentru întâlnirea cu „una cu o coasă mai ascuțită ca briciul”⁴¹. Bătrânul neagă frica de moarte, vorbindu-i Anei despre rolul traiului pe pământ, finalizat cu moartea. Acceptarea cu seninătate a morții de care vorbește bătrânul o nedumerește pe Ana, provocându-i amintiri despre moartea lui Avrum. Moartea însă e tot mai aproape: „în șură, cu fața în sus, părăsit și chinuit [...] găsiră pe Dumitru rece în ochii holbați [...]”. L-a așezat pe laviță cu lumânarea aprinsă la căpătâi pe urmă casa se umplu de femei și bărbați se sfătuiau cu toții cum să- l scalde și să- l îmbrace”⁴². Se reflectă, treptat, anumite etape care fac parte din ceremonialul pregătirii pentru înmormântare. Seninătatea bătrânului e resimțită acum și de Ana: „În urechile Anei răsunau vorbele moșneagului și în ochi păstra numai înfățișarea lui senină și mulțumită din clipa morții”⁴³. Ana, începe treptat să perceapă moartea ca un fenomen către care se poate îndrepta cu seninătate și acceptare. Drumul către moarte trece al femeii trece prin spații ce accentuează decizia femeii de a-și scurta viața. Naratorul plasează, simbolic, personajul în contexte care-i îndreaptă gândul Anei spre moarte.

4. Modificări ale registrelor stilistice

Stările care anunță ultimele trepte ale liminalului pe care le pășește Ana înainte să-și pună capăt zilelor sunt descrise prin imagini sugestive în plan senzorial și al percepțiilor: „Portița scârțâi atât de jalnic că-i zgâria inima”⁴⁴, „capul greu ca plumbul”⁴⁵, „nu mai auzea nimic decât Ion, Florica, George”⁴⁶, privind cu mirare prin casă de parcă ar fi văzut-o prima sau ultima oară, „ușa tinzii era deschisă, neagră”⁴⁷, anticipând hăul, abisul ce se va deschide prin metafora cognitivă a morții. Semnele morții se anunță prin metafora cognitivă a morții „cuptorul părea mai negru, cu gura-i mare, fără fund”⁴⁸, „gura cuptorului”⁴⁹, care se apropie să se cascade spre ea, căreia îi simte amenințarea, precum „guri uriașe, flămânde, care nu se mai satură”⁵⁰.

³⁷ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 302.

³⁸ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 302.

³⁹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 302.

⁴⁰ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 303.

⁴¹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 303.

⁴² L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 303.

⁴³ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 304.

⁴⁴ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 304.

⁴⁵ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

⁴⁶ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

⁴⁷ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

⁴⁸ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

⁴⁹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

⁵⁰ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 346.

Moartea e asociată vizual cu un hău, ca, în final, să se impună doar impresia de viață: întunericul invadează tot, parțial conștientă, „auzea vorbele și nu le pricepea rostul. Toate i se păreau ca prin vis”⁵¹ să fie întreruptă de apropierea senzorială de spațiul morții „lespedea rece îi gâdila talpa”⁵².

Gesturile care preced momentul morții amintesc de gesturile bătrânului Dumitru și se asociază ritualului: „așeză copilul cu băgare de seamă la picioarele Glanetașului, îl înbondori bine în cârpe și îl închină de trei ori... Ca o fulgerare îi mai trecut prin creier noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe următoarele se încâlciră... Ochii holbați nu mai vedeau nimic”⁵³. Elementul descriptiv amplifică atât percepțiile personajului, cât și tabloul funebru „când să între Ana în șură până să se obișnuiască cu întunericul, băjbâi puțin”⁵⁴, ilustrându-se întunericul vieții femeii, pe când, în momentul în care a intrat soacra ei în șură să o caute „lumina năvăli veselă înăuntru”⁵⁵ relevând stările și simbolistica acestora pentru ambele personaje în același cadru fizic. Veselia luminii e o bucurie a sufletului Anei care s-a izbăvit de suferința acestei vieți. Ana e legată de pământ – naște și moare pe pământ. Astfel, pentru ea pământul devine și stihie.

Familia Anei o conduce pe drumul spre viața veșnică respectând rânduielile acestui moment, naratorul plasând elemente simbolice care evidențiază identitatea personajului. Se organizează prohod, se jelește cu cântecele de înmormântare, în semn de regret, îngenuncherea lui Ion și a lui Vasile Baci, bărbații cu capul descoperit, lângă sicriul acoperit cu zăbranic aspru – simbol al vieții dure și nedrepte de care a avut parte, coborârea mortului în groapă, apoi pomenile.

De notat este și faptul că cele trei personaje își găsesc sfârșitul în șură – spațiu închis, așa cum le sunt și viețile.

Concluzii

Deși abordat din perspectivă rigorilor realismului, romanul *Ion* provoacă la lecturi de profunzime ce oferă noi interpretări. Umberto Eco vorbește despre o dispută clasică în abordarea textului literar care conturează o abordare interpretativă a acestuia și care „se articulează ca o trichotomie”⁵⁶ care se orientează pe „interpretarea în sens de cercetare a *intentio auctoris*, interpretarea ca investigare a unei *intentio operis* și interpretare ca impunere a unei *intentio lectoris*.”⁵⁷ În acest context, autorul evidențiază două programe, și anume necesitatea de a căuta în text ceea ce autorul a voit să spună și „ceea ce spune textul, independent de intențiile autorului său.” În aceeași ordine de idei, fiind de acord cu ultima afirmație, se formulează opoziția dintre ceea ce „trebuie căutat în text ceea ce el spune în raport cu propria-i coerență contextuală și cu situația semnelor de semnificare la care se raportează”, precum și căutarea în text a ceea ce „destinatarul găsește în el prin

⁵¹ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 347.

⁵² L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 347.

⁵³ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 347.

⁵⁴ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 347.

⁵⁵ L. Rebreanu, *Op. cit.*, p. 347.

⁵⁶ Umberto Eco, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu, Daniela Bucșă, Constanța, Editura Pontica, 1996, p. 25.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 25.

raportare la propriile-i sisteme de semnificare și / sau raportat la propriile-i dorințe, pulsioni sau criterii arbitrare.”⁵⁸

Considerăm că interpretarea elementelor care țin de liminalitate este susținută din perspectiva abordată anterior, deoarece înțelegerea semnificațiilor acestui concept oferă deschideri spre pătrunderea în atmosfera, temele textului, percepțiilor asupra lumii și asupra vieții în lumea satului transilvănean. Identificarea acestor spații, praguri liminale poate oferi o perspectivă hermeneutică asupra operei, oferind chei de interpretare noi. Astfel, pentru a codifica universul lumii satului, Rebreanu folosește un limbaj intens figurativ, cu multiple registre și variațiuni stilistice, schimbări de ton, ritm, simboluri și metafore structurale. De altfel, într-un interviu publicat în revista *Spre ziuă* din 11 martie 1923, Rebreanu își definea generația prin contrast cu aceea a clasicilor (Negruzzi, Odobescu, Creangă, Duiliu Zamfirescu), atribuindu-i „un plus în analiza psihologică, în bogăția nuanțelor, în arta compoziției și, în general, perfecționarea formei”⁵⁹. Poetica liminalului presupune toate aceste elemente. Prin focalizarea atenției asupra acestor elemente în stadiile liminale, textul oferă o mai bună înțelegere a mesajului și intențiilor autorului.

Bibliografie

REBREANU, Liviu, *Ion*, București, Editura Adevărul, Holding, 2004.

REBREANU, Liviu, *Jurnal*, Volumul I, București, Editura Minerva, 1984.

Surse secundare

BRAGA, Corin, *10 studii de arhetipologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

ECO, Umberto, *Limitele interpretării*, traducere de Mincu, Ștefania, Bucșă, Daniela, Constanța, Editura Pontica, 1996.

ELIADE, Mircea, *Sacru și profanul*, București, Editura, Humanitas, 2005.

EVSEEV, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amacord, 1994.

GHERAN, Niculae, Moldovan, Andrei, *Liviu Rebreanu prin el însuși*, București, Editura Casa Cărții de Știință, 2018.

KERNBACH, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1955.

MÂNZAT, Ion, *Psihologia creștină a adâncurilor*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

VAN GENNEP, Arnold, *Riturile de trecere*, traducere de Vasilescu, Nora, Berdan, Lucia, Iași, Editura, Polirom, 1996.

Resurse web

<https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1140684>

<https://hmn.wiki.ro/Liminality>

www.teologiepentruazi.ro/2008/02/14/valea-plangerii/

⁵⁸ *Ibidem*, p. 26.

⁵⁹ Liviu Rebreanu, *Jurnal*, Volumul I, Editura Minerva, București, 1984, p. 75.